

Majoros Enikő

Hérakleitosz mosolya

Hérakleitosz legismertebb mondása: „Nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba” – ma már egy jól ismert igazságot takar. Nem tudunk megismételni semmit sem újból. Mindaz, ami volt, ugyanúgy, azon körülmények között, ahogyan megtörtént, soha nem térhet vissza.

A filozófus üzenete pozitív is lehet, ha a rossz élményeinkre, hibáinkra, a múltban lezárult negatív életeseményeinkre emlékezünk. Ugyanúgy már nem köszönnek újból ránk, valami mindig más lesz. De semmi nem garantálja azt, hogy nem lett-e ugyanaz az átélt élmény idővel rútabbá, negatívabbá, bosszantóbbá, avagy szebbé, jobbá az időbeni távolságnak köszönhetően.

Az emlékek furcsa szövevényekbe rendeződnek, az élet nagy múltú dirigens. Hérakleitosz nem halhatott a déjá vu (jelentése: már látott) élményeiről. Milyen gyakran előfordul az életünkben az a furcsa, megmagyarázhatatlan – mintha már átéltem volna, mintha már ismerném, a valamikor már jártam volna itt, mintha már megtörtént volna ez az egész, pontosan így, valamikor a múltban – érzésvilág!

Szeretnénk elkapni ezt a déjá vu élményt: Mikor? Hol éreztem már ugyanezt? De abban a pillanatban, amikor az emlékek mélyebb rétegeibe akarunk visszamenni, hirtelen elillan minden. Hérakleitosznak lesz igaza. Ahogyan a déjá vu szómagyarázata is mutatja. Ez csak egy furcsa érzéksaló-

dás lehetett. Mi meg felriadunk ebből a tehetetlen állapotból, és képtelenek vagyunk tovább követni az emlékek szövevényét. Elintézzük az „olyan furcsa déjá vu élményem volt” egyszerűségével.

Hérakleitosz igazsága, az idősíkok linearitásai, a gondolkodásunk ok-okozatiságai nem tudják kezelni azokat az érzéseinket, amelyek a jelenben egy mintha már láttam volna, avagy átéltem volna élményeit sugallják a számunkra. Nem tudjuk a déjá vu érzésvilágait rekonstruálni. Mint egy álomfoszlány. Ahol két erős oroszlán, mint a van és a volt, haladnak előre a sík mezőn, a nyomukban pedig egy csapat ősember, szépen sorba rendeződve. A két erős oroszlán lábnyomai követhetetlenek, egy csapat ősember lábnyomaival keverednek. Szegény primitív emberkék nem tehetnek semmiről. A lábnyomok keveredése csak egy szemléltetett példája lehet az emlékeink furcsa egyvelegének. A most élményében a már egyszer vélt érzése egy összemosódott furcsa képet alkot a számunkra.

A déjá vu itt volt, majd eltűnt. Mint az álomvilágban, a primitívek beletaposták a fűbe, a sárba, az út porába. A lineáris idősíkok lábnyomok sorozatát őrzi. Ezek a nyomok egymásra tevődtek. A precíz kutakodás nem eredményes. Csak érzéksalódás lehetett az egész.

A filozófus bölcsen mosolyog: bátran tedd a kezed a folyó vizébe, ér-

zed, képtelen vagy megfogni a volt, a nincs kézzelfogható történéseit. Hiába minden próbálkozás, a van és a volt együttese összenőtt a tudatunkban. Élményeink vannak, voltak és lesznek. Szerencsére a déjà vu élményeknek a jövőre vonatkozó életterei egy ismeretlen vak folt a számunkra. Ezzel nem tudunk, és nem is kell foglalkoznunk. A van, volt pedig büszkén továtúnik.

Lehetnek-e a leírt szövegek az emlékfoszlányaink megőrzései? Az írásaink valóban lenyomatai a pontosan így volt, ez történt, azt éreztem, hasonlóképpen vélekedtem élmények rögzítéseinek?

A leírt szövegeink nem tudnak mindent rekonstruálni. Hérakleitosz furcsán mosolyog, de éppen ettől olyan érdekes ez az egész, a van és a volt páros. Az elmúlt és a jelen momentumai, mint az említett álmokképpen, bevonzzák az ősemberek szükséges jelenlétét. Ez a párhuzam az álmokképp és a valóság között jól szemlélteti, hogy a valóságban is éppúgy problémát okoz az emlékeink rekonstruálása. Én a primitíveknek tulajdonítottam az emlékfoszlányok megcsonkítását. De a megnevezés, az lehet tetszőleges. Fogadjuk el. Nem tudunk kétszer ugyanúgy, ugyanabba a közegbe belemenni.

Nem lehet mindent megírni, rekonstruálni. A van, a volt az írások érdekes területei. A fehér, az üres lap kihívásai. Hérakleitosz bölcsen bölint egyet, az utána következő gondolkodókat nem ismerhette, de titokban érezhette a születendő, nagy eszmék jelenlétét. Azt, ahogyan Henri Bergson is a folyók vizét szemléli. Lehetséges? Az intuíció irodalmi világa vajon megingathatja Hérakleitosz bizonyosságát? Avagy ez is csak egy újabb képtelenség?

„A múlt nem múlik el, jelen marad” – Bergson szerint minden elmúlik és ugyanakkor meg is marad, ezért a hérakleitoszi jelkép helyett inkább a zene világában talál szemléletes példára, ahol a múlt és a jelen hangjai összehangzó egységet alkotnak. A zene egyszerre teremt és érzelmet közvetít.

Bergson túllép a hérakleitoszi időfelfogáson, amely szerint minden mozgásban van. Az irodalom, a művészetek világa sokkal több a folyó áramló sodrásánál. Bergson az irodalmat a fabulációval, a mítoszalkotással jellemzi: az „istenek teremtése”, ellensúlyozza a félelemeinket, elfogadhatóbbá teszi az élet problémáit a számunkra, a történetmesélés élni tanít, optimizmust hordoz. Az irodalom időszemlélete másképpen rögzít, túlmutat a van és a volt közegein.

Az intuíció fogalma nem tévesztendő össze a déjà vu etimológiai magyarázatával. A megérzéseink, a belső sugallataink, az előre néző tekintetünk sokkal több ennél. A közeljövő ígérete, hogy visszaigazolja mindazt, amit megsejtettünk, amit előre vetítettünk. A költészet, az irodalmi művek szegényebbek lennének Bergson elméletei nélkül.

Ha a nevetésről írott bergsoni munkára gondolunk, akkor biztosak lehetünk abban, hogy a két filozófus tudna akár együtt is mosolyogni: Hérakleitosz mosolya feddhetetlen, sokatmondó lehetne, míg Bergson már befelé tekintve, örömmel foglalkoztatná az a gondolat, hogy mennyire gazdag és káprázatos az emberi, az alkotói képzelet. Csak ez a déjà vu fogalmi zavar... Ez téveszthet meg bennünket.

Egyszarvú